

שמות פרק לב

א וַיֹּרֶא הָעָם כִּי בָשָׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן הָהָר
וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
קוֹם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ
כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֹא יָדַעְנוּ מָה הָיָה לוֹ.

1. "וַיֹּרֶא הָעָם כִּי בָשָׁשׁ מֹשֶׁה" – מדוע לא נאמר למשל 'ויהי כי בשש משה'? מה מוסיפות המילים "וירא העם"?
2. "וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו" – מדוע לא די היה לומר 'ויאמר העם אל אהרן'? מה מוסיף תיאור ההתקהלות?
3. "קום עשה לנו אלהים" – האם העם ביקש עבודה זרה ממש – אלהים מעשה ידי אדם?
4. "כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים" – לשם מה הם אומרים "כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים"? בני ישראל היו יכולים לומר רק 'כי משה אשר העלנו וגו'?
5. ב. מדוע אינם אומרים 'אשר הוציאנו מארץ מצרים' אלא דווקא "העלנו"?
אם ישראל רוצים "אלהים אשר ילכו לפנינו" במקום משה, היו צריכים לומר 'כי זה משה האיש אשר הלך לפנינו לא ידענו מה היה לו' ולא "אשר העלנו מארץ מצרים", או שהיו מבקשים להפך: 'קום עשה לנו אלהים שיעלנו לארץ ישראל' כשם ש"העלנו מארץ מצרים" – יש כאן אי-התאמה בין תיאור התפקיד שמילא משה לבין מה שהם מבקשים כעת. מדוע?

"וירא העם כי בשש משה"

התורה לא כתבה "ויהי כי בשש משה" כי באמת משה לא בושש!
"וירא העם כי בשש משה" – בראייתו הסובייקטיבית דימה העם שמשה בושש אבל לא כך היה. אם העם דימה שמשה מאחר, פירוש הדבר שהיה תאריך מסויים שבו ציפו לשובו, וכיוון שלא בא ביום המצופה הבינו שהוא מאחר. מכאן עולה שטרם עלה משה רבנו להר סיני הוא נפרד מהעם, וקבע עמהם מסגרת זמן לשובו.
אומר רש"י:

"כי בשש משה – ... כי כשעלה משה להר אמר להם:
לסוף ארבעים יום אני בא בתוך שש שעות"¹.

¹ רש"י לפסוק א.

האם יעלה על הדעת שמשו רבנו לא עמד בדיבורו?
חלילה! "לא יחל דברו"². בוודאי קיים משה את הבטחתו ושב ביום שקבע, אלא שבני ישראל טעו
בחשבון הימים. ממשך רש"י ואומר:

"כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא
והוא אמר להם שלמים – ארבעים יום ולילו עמו
ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה
נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז"³.

בעם ישראל ספירת הימים מתחילה מן הלילה – "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד"⁴. משה רבנו עלה
להר בז' בסיון **ביום**, ועל כן בני ישראל לא היו אמורים להחשיב יום זה במניין ארבעים הימים.
כיוון שהחשיבוהו, הרי שיום הארבעים על פי חשבונם חל בטז' בתמוז. על כן כשמשו ירד ביז' בו,
היה זה איחור בעיניהם.
שתי שאלות מרכזיות עולות מכאן:

1. מה מקור טעותם של בני ישראל בחשבון הימים? הכיצד עלה בדעתם לספור את היום בלי
הלילה?
2. על פי חשבונם משה אחר יום אחד בלבד. כיצד איחור קל יוצר אצלם משבר עמוק באמונם בו
וכבר התיאשו ממנו וביקשו לו תחליף? מדוע לא אמרו: הבה נחכה עוד יום ונראה, אולי טעינו?...
אולי משה התכוון למחר ולא להיום?... מה הפזיזות הזו לעשות את העגל?

לילה ויום

ודאי שמניין הימים על פי התורה מן הלילה אינו מקרי. הוא מבטא את היסוד האמוני שאור היום
מופיע דווקא מתוך הלילה – "ההעדר קודם להווייה"⁵, הגש מופיע מתוך האין. מדוע באמת כך
מתנהל העולם שהאור נולד מתוך החושך, שהתחדשות הכוחות באדם נולדת מתוך שינה שהיא
אחד משישים ממיתה⁶? מדוע הפריחה באביב מופיעה לאחר הסתיו והחורף, שבהם נדמה שהכול
מת? מדוע צמיחת הזרע נולדת מתוך ריקבון? ומדוע הקרבה בין איש לאשתו מופיעה לאחר
תקופת ריחוק ביניהם? ותקומת מדינת ישראל נולדת מתוך השואה הנוראה? והגאולה מתוך
הגלות?

אור היום מבטא את המציאות הגלויה והנראית לעין, את חיי הגוף, הבניין והמעשה ואילו הלילה
מבטא את הצד הפנימי הנסתר, את חיי הנשמה. החושך בא לבנות בתודעה את ההכרה שכל ערכם
של החיים ושל המציאות המוארת והגלויה נובע ממקום עליון מאוד שהוא חשך מן האדם –

² במדבר ל ג.

³ רש"י שם.

⁴ בראשית א ה.

⁵ מהר"ל, גבורות ה' פרק יח. נצח ישראל פרק כו ועוד.

⁶ ברכות נו ע"ב.

עולם ונסתר, עולם שבו כל ההבנות האנושיות מתאפסות.⁷ הלילה מפגיש את האדם עם ההבנה שבאמת שום דבר בעולם אינו מתחיל מן העולם המוחש ואינו מתנהל על פי ההבנות והרצונות שלו, אלא על פי המחשבה האלוקית המוחלטת והעלומה ממנו, אשר היא רחבה מיני ים ונשגבה מבינתו – "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם".⁸ אידיאל אלוקי עליון מאוד עומד ביסוד העולם שמכוחו ולמענו נולדה כל מציאות החיים הגלויה. לכן רק מכוח האידאל הזה יש ערך לכל בניין החיים הגלוי. חיי המעשה הם במקוריותם ביטוי והשתקפות של עולם מוסרי עליון ואצילי מאוד, שאינו יכול להופיע בעולמנו הצר והמוגבל, וכל הופעתו בעולם אינה אלא אפס קצהו.

מציאות הלילה בונה באדם קומה נפשית של **ענווה** עצומה כלפי מקור החיים האלוקי העולם. ענווה זו היא ה'מפתח' לכל בניינו המוסרי של העולם, לכל הופעת החיים בטהרתם ובטובם. העובדה שבני ישראל ספרו את היום בלי הלילה משקפת סדק אמוני, התפרצות הנטייה להתייחס אל המציאות הגלויה בתור מציאות העומדת בפני עצמה, ולא כפועל יוצא של מקור חיים אלוקי נשגב ממנה. התגלה בעם ישראל חפץ בחיים מצד עצמם מבלי לראות בהם ביטוי לחיי נשמה.

כאשר נחלשת ההסתכלות ההרמונית על היום והלילה, מתערער גם היחס הנכון כלפי הלילה והוא נתפס בתור מציאות שלילית ביסודה. כידוע הלילה אינו העדר אור טוטאלי, כיוון שבלילה השמש אינה הולכת לאיבוד, כי אם מתכסה כדי לשוב ולזרוח. בתוך חשכת הלילה הולכת ומתקמת הופעת האור מחדש. בשלכת העצים אינם מתים אלא הולכים וצוברים תאוצה מבפנים עד שבאביב מתפרצים הבלבול והפריחה. תקופת הריחוק בין האיש לאישה אינה מפרידה ביניהם, אלא יוצרת געגוע עמוק יותר ורוקמת את הקשר במדרגה עליונה יותר וכן הלאה. כאשר הלילה אינו נתפס כמהלך שמילד קומת חיים חדשה עליונה מקודמתה, מתפתח חוסר סבלנות כלפיו והוא הופך להיות מפחיד ומאיים. על כן היעדרות משה שהיא בבחינת 'לילה' עבור בני ישראל, אינה נתפסת אצלם בתור מציאות שנועדה להרים את כל החיים לקומה חדשה. העם אינו מתרומם לראות בשהיית משה במחיצת הקב"ה תהליך של בניין החיים בזיקה עמוקה יותר למקורם. לפיכך היעדרותו מיותרת, מעיקה ומייאשת. ובלשון רש"י:

"בא השטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא

לומר: ודאי מת משה".⁹

השטן הוא יצר הרע – הוא המבט החלקי והמסולף ההולך ומשתלט על העם, עד שמצייר לו את הלילה כחשיכה גמורה, כחידלון וכקריסה של כל הצד האידאלי של החיים המשאיר אותם מרוקנים מתוכנם. אי-ספירת הלילה הוא ביטוי לכרסום באמונה, לאי-היכולת להביט על המציאות במבט אחדותי ושלם, ולראות איך היום הוא פועל יוצא של הלילה.

⁷ עיין עולת ראיה ב' עמ' נג-נד ד"ה יום ליום יביע אומר.

⁸ ישעיהו נה ט.

⁹ רש"י שם.

הטעות בחשבון הימים היא למעשה ביטוי לאיבוד **החשבון הכללי**, לאי-הסתכלות על החיים כעל מהלך אחד חיובי גדול של בניין וצמיחה בלתי-פוסקים. כך שִׁכַּח העם את רוב טובו של הקב"ה עִמָּהֶם בכל מהלך יציאת מצרים, שִׁכַּחוּ את החסד האלוקי הגדול המוֹזַרְח עליהם מאז יציאתם ממצרים, לרוממם ולטהרם – "שִׁכַּחוּ אֶל מוֹשִׁיעֶם עֲשֵׂה גְדֻלּוֹת בְּמִצְרַיִם. נִפְלְאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נִרְאוֹת עַל יַם סוּף"¹⁰. לכן "וַיַּעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחָרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמַּסַּכָּה וַיִּמְיְרוּ אֶת כְּבוֹדִם בַּתְּבִנִּית שׁוֹר אֲכָל עֵשֶׂב"¹¹. שִׁכַּחַת הַמַּגְמָה הָאֱלֹקִית הַכִּלְלִית וְהָאִדְאִית גּוֹרֶמֶת לַשִּׁקִּיעָה בַּחֲסִירוֹן הַהוּא וְהַזְמִנִּי וְלַהֲתַגְבְּרוֹת הַנְּטִיָּה הַפְּרִטִּית וְהַגְּסָה שְׁבָאֲדָם.

"וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו" – לֹא הִיִּתָּה זֶה פְּנִיָּה מְכֻבָּדֶת שֶׁל הָעָם אֶל אֶהֱרֹן כִּי אִם הַתְּנַפְלוֹת אֲגְרִסִּיבִית וּמֵאִיִּמֶת עֲלָיו.

מִסְבִּיר הָרַב הִירֶשׁ :

"וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן – [הַבִּיטוּי] 'הִקְהַל עַל' [פִּירוּשׁ]:

לְבֹאֵ עַל מִישֶׁהוּ בְּאִסְיַפָּה הַמוֹנִית, לְגַבֹּר עַל מִישֶׁהוּ בְּכֹחָהּ שֶׁל אִסְיַפָּה הַמוֹנִית"¹².

הַמְבַּט הָאֲמוּנִי הָאֲחֻדוּתִי עַל הַמַּצִּיאוֹת הוּא אִם כֵּן הַבְּסִיס לְכָל הַבְּנִיין הַמוֹסְרִי בְּכֻלָּל וּבִיחִידִים.

"קום עשה לנו אלהים"

"וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ" – מֶה בַּעֲצֵם הָעָם תּוֹבַע מֵאֶהֱרֹן?

מִסְבִּיר הַחֲזִקוֹנִי עַל הַפְּסוּק :

"וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים – ... וּפִירוּשׁ אֱלֹהִים: שׁוֹפֵט וְדִיין וּמִנְהִיג וְדָפָר

כְּמוֹ [שֶׁאֵמַר ד' לְמֹשֶׁה] 'רֹאֵה נִתְּנִיךָ אֱלֹהִים לַפְּרָעָה'¹³."

לְדַעַת רֹב הַמְּפִרְשִׁים הָעָם לֹא בִיקֵשׁ עֲבוּדָה זֶרָה מִמֶּשׁ אֲלָא הִנְהִיגָה חֲלוּפִית לְמֹשֶׁה.

אֲמוּנַת הָעָם בְּכֹחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִיִּתָּה מוֹחֲלֶטֶת – "וַיֹּאמְרוּ בְּד' וּבְמֹשֶׁה עֲבֹדוּ"¹⁴. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִכִּירוּ בְּכֹחוֹ הָאֱלֹקִי שֶׁל מֹשֶׁה רַבִּם וּבְכִישְׁרוֹנוֹ הַבִּלְעָדִי לְרֹמֶמֶם אֶל הַדְּבָקוֹת בְּד'. "מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" – מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לֹא רַק הוּצִיאֲנוּ מֵעֲשִׂית מִצְרַיִם, הֵם אוֹמְרִים, אֲלָא טִיהַר אוֹתָנוּ מִן הָאֱלִילִיּוֹת שֶׁדְּבָקָה בָנוּ בְּהִיוֹתָנוּ בְּמִצְרַיִם, הִבִּיא לְעִילּוּיֵנוּ הַמוֹסְרִי וְלַהֲיוֹת רַאוּיִים לַהֲנַהֲגַת ד' הָעֲלִיוֹנָה, וְכך הַנְּצִי"ב אוֹמֵר :

¹⁰ תהלים קו כא-כב.

¹¹ שם שם יט-כ.

¹² הב הירש לפסוק א, ועיין שם בראיותיו ממקומות נוספים במקרא.

¹³ שמות ז א.

¹⁴ שם יד לא.

"זוהו 'אשר העלנו', שהעלה את כחנו

שנהיה ראויים ליציאת מצרים [ללידתנו הלאומית כעם ד'] והנהגה נסיית"¹⁵.

העם ידע שאין תחליף למשה, ולא ימצא בעולם אדם אחר במדרגתו – "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה"¹⁶, קדוש עליון שיהיה מסוגל להאמין בהם, להתמסר אליהם, ולהשפיע עליהם מרוממותו. על כן הם אומרים:

"כי זה משה האיש" – למיקומה של המילה "זה" במשפט יש משמעות. יש הבדל אם אדם אומר 'בית זה' או 'זה בית'. 'בית זה' – שולל בית אחר (זיהוי טכני). 'זה בית' – שולל את היותו דבר אחר (זיהוי מהותי).

אם כך, יש להבין כי אילו היו ישראל אומרים 'משה זה' הייתה כוונתם לזיהוי מעשי – "לשלול ממנו איש אחר הנקרא משה"¹⁷, אך כיוון שאמרו "זה משה", הייתה כוונתם לזיהוי מהותי ערכי: זה משה ואין בלתו, והוא לבדו "האיש" – בעל החשיבות והמעלה האלוקית העליונה שאין עוד מעליה¹⁸.

"והוא המכוון כאן באומרים 'זה משה',

אף שחטאו בנפשותם לבחור בדבר אשר ילך לפניהם,

בכל זה הודו במעלת משה ובמדרגתו הנפלאה ואמרו 'זה משה'"¹⁹.

מתוך כך מובן מדוע לא ביקשו הנהגה אנושית תחת משה.

בספר אבני שוהם נשאלת השאלה:

"למה לא בחרו איש אחר מאלה העומדים בראש העם,

כגון אהרן וחור, שהעמיד להם משה במקומו,

כמו שנאמר [להם על ידי משה בטרם עלותו להר סיני]

"ואל הזקנים אמר, שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם,

והנה אהרן וחור עמכם, מי בעל דברים יגש אליהם"²⁰.

והן עתה, בראותם כי בושש משה... ולא ידעו מה היה לו...

מן הדין היה שימנו את אהרן או את חור לראש עליהם,

ולמה עשו להם עגל מסכה?"²¹.

¹⁵ העמק דבר לפסוק א.

¹⁶ דברים לד י.

¹⁷ הכתב והקבלה לפסוק א ד"ה כי זה משה האיש.

¹⁸ עיין גם בילקוט מאור האפלה, מובא בתורה שלמה שמות לב סעיף יד.

¹⁹ הכתב והקבלה שם.

²⁰ שמות כד יד.

התשובה היא שבני ישראל לא היו מוכנים להתפשר על הנהגה פחותה מהנהגת משה רבנו "הענו מכל אדם", שהמפגש עמו הוא המפגש הזך והנקי ביותר עם דבר ד'. הם לא הסכימו לרדת מרף החיים הקדושת הגבוה ביותר אליו נישאם משה. על כן:

"לא רצו לבחור באיש קרוץ מחומר, בהיותו בעל בחירה,
והוא עלול לתעות בנתיבות החכמה העליונה ולהתעות את העם אחריו...
ועכשיו... רצו להתקין מקום להשראת שכינה בתוכו,
שלא יהיה בעל בחירה, אלא מקום מקודש, שתתרכז בו ההשפעה האלהית.
ועל ידי זה ימשיכו את דרכם לארץ ישראל"²².

חפצם של בני ישראל היה להמשיך לדבוק בד' ובהשגחתו העליונה והישירה עליהם באופן הקרוב ביותר למה שהיה בזמן הנהגת משה. הם רצו לדבוק בד' ללא התערבות גורם אנושי מוגבל, אשר במוגבלותו יצמצם את יכולת מפגש עם הקב"ה, ויגביל את הארת החיים האלוהית והעליונה עליהם.

שאיפת קודש וצימאון אדיר התגלו בישראל, אלא שהם כבר היו נגועים ביצר הרע – בנטייה לראות את היום ללא הלילה, את המציאות הגלויה עומדת בפני עצמה. אמנם הם רצו את ההנהגה האלוהית העליונה במדרגתה המקורית ביותר, אבל לא מצד "אשר העלנו" – לא מצד העילוי המוסרי של החיים, אלא מן הצד של "אשר ילכו לפנינו" – הצלחת דרכם המעשית הגלויה, "ועל ידי זה ימשיכו את דרכם לארץ ישראל"²³. כל חפצם מההנהגה החדשה היה שתוציא אותם מן המדבר "הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים"²⁴ ותוביל אותם אל המנוחה והנחלה בארצם.

העם לא בעט בד', גם לא בתורתו ובמצוותיו. העם רצה את התורה ואת ההשגחה האלוהית הנסית אבל כדי להצליח בזה את החיים עצמם²⁵, ולא מפני האמת המוחלטת שכל החיים כפופים לה. ברגע שנפלו החיים מגובהם האידיאלי הטהור, גם אם בקשתם מלכתחילה לא הייתה עבודה זרה ממש, הרי שהופעת החיים בניתוק ממקורם העליון, היא פגיעה בהופעת שם ד', בהופעת החיים האחדותית שהאידיאל האלוהי לבדו הוא מרכזם. לפיכך כבר בשלב זה מוזכר "אלהים" בלשון רבים "אשר ילכו לפנינו".

התפיסה שהאידיאל האלוהי נועד לשרת את החיים היא פגיעה בכל יכולת הופעת החיים האלוהיים. ברגע שחיי האומה נפלו ממעמדם האידיאלי הטהור ואינם עוד הבעה של שם ד' לבדו, הרי שיש נתק בין החיים למקורם העליון. לפיכך גם אם בקשתם של ישראל "קום עשה לנו אלהים"

²¹ אבני שהם לרבי משה ליב ברבי זאב שחור, הוצאת נטע בנימין תשנ"ו עמ' ריד.

²² שם.

²³ שם.

²⁴ דברים ח טו.

²⁵ לדוגמה: יש הרוצים להקפיד על טהרת המשפחה לא מצד האמת האלוהית המוחלטת הגנוזה בחוקי הטהרה הללו, אלא מצד האושר הפרטי והרעננות בקשר הזוגי שנולדים בעקבות ההקפדה עליהם.

עוד לא הייתה עבודה זרה ממש, כבר בשלב זה מוזכר "אלהים" בלשון רבים: "אשר ילכו לפנינו", ובקשתם נחשבת עבודה זרה גם אם עדיין אין משתחוים לפסל בפועל. הארס של העבודה הזרה טמון כבר בעצם הסטייה ממהותם האמתית של החיים, ועל כן הדרך מכאן לעבודה זרה ממש, איננה רחוקה.